

Köpeczi Béla

Román könyv a konzervativizmusról és a kisebbségekről

Romániában tervezet készül a kisebbségek kulturális autonómiájáról. Ez alkalmat nyújt arra, hogy a magyar közönséggel megismertessünk egy olyan könyvet, amely 2001-ben Bukarestben jelent meg *Omul recent* (talán *Korunk emberének* lehet fordítani), amelyet H. R. Patapievici jelentetett meg, csaknem 500 oldalon, s amelynek tavaly jelent meg harmadik kiadása. A kötet élénk vitát váltott ki, amelyben részt vett az *Observatorul cultural* és a *România literară*, de sok más folyóirat is. Az ellene szólók kifogásolták a szerző konzervatív nézeteit, felületességét és ellentmondásait, a mellette állók tudomásul vették állásfoglalását, és azt próbálták bebizonyítani, hogy tudományos munkáról van szó.

Az említett tanulmányok az általános kérdéseket érintették, de nem foglalkoztak Patapievici nézeteivel a nemzetiségek kérdésében. Ezt pótolta egy magyar kritikus, aki a *Provincia* kolozsvári folyóirat 2002. májusi számában románul jelentetett meg cikket *Egy vitatott könyv* címen, de interneten magyarul is olvasható Hadházy Zsuzsa fordításában.

A kisebbségekről szólván a szerző idézi Patapievici egyik megállapítását, amely említ egy vizsgálatot, ahol egy hölgy Stendhal *Vörös és feketéje* című regényének szereplőjéről, Madame de Renárról azt állítja, hogy „micsoda tehén”, hiszen csak a szerelem élteti. A magyar kritikus természetesen nem helyesli ennek a felvetésnek az általánosítását. Határozottabban lép fel azonban az etnikai kisebbségek ügyében, ahol a román szerző az albánok és a szerbek közötti ellenségeskedést mutatja be, és azzal szemben áll. A magyar kritikus ezzel egyetért, de kifogásolja Patapievici tételét az etnikai kisebbségekkel kapcsolatban: „Az új keletű emberek (a szerző így fordítja az *Omul recente*-t) etnikai nacionalizmusa valóban a jobboldali ideológiához való visszatérés, de nem a nagyhatalmak frusztrációját idézi, hanem a radikális baloldalt, amely igyekszik felhasználni az állam központi hatalmát egyes erősen ideologikus enklávékkal szemben, amelyek a multikulturális politika és autonómia jegyében rákényszeríti uralmát, ugyanakkor megkövetelve tőle, hogy komoly anyagi támogatásban részesítse.” A magyar kritikus hangsúlyozza, hogy a multikulturalizmus nem jelent szegregációt, hanem sokkal inkább a kultúrák közötti megértést szorgalmazza. Helyesnek tartja, hogy az államok a kisebbségek érdekében törvényes és anyagi biztosítékokat nyújtanak és ezzel kapcsolatban külön is említi a nemzetiségi iskolák problémáját, ezek létesítése nem sérti az oktatás minőségét. Elmondja, hogy a kisebbségek a többség nacionalizmusával szemben a védekezés álláspontját képviselik. Megemlíti az úgynevezett politikai nemzet fogalmát, amelyet szerinte egyeztetni kell a kulturális nemzetével, és figyelmeztet arra, hogy ha a kisebbségek jogait korlátozzák, ez körükben frusztrációt okoz.

Ezekkel a tételekkel magunk is egyetértünk, de talán általánosabban és nyíltabban fogalmazunk. Mindenekelőtt meg kell említeni, hogy a könyv szerzője, mint ahogy a magyar kritikus is teszi, általában beszél a kisebbségekről, de nem szól a romániaiakról. A szerző hivatkozik az Egyesült Államokra vagy Nyugat-Európára, de amint sok román kritikus is megállapítja, más vonatkozásokban sem beszél Romániáról. Mégis azt kell megállapítanunk, hogy áttételesen szól a romániai kisebbségekről is, ha nem is nevezi meg őket.

A könyv 340. oldalán ezt olvashatjuk: „Egyes etnikai csoportok számára a kisebbségi identitás megszerzése üzletté vált, és azoknak, akik a kisebbségek érdekében ezért harcol-

nak, ezt jónak tartják, mert meg akarják valósítani az említett recepteket, és ez hasznos foglalkozássá válik.” Feltételezi, hogy a kisebbségi törekvések nyomán az állam szét fog esni, föderatív státusba kerül, ahol a kisebbségek lesznek az uralkodók. Meglepi, hogy a szerző egy szót sem szól a II. világháború utáni romániai diktatúráról és arról az elnyomásról, amelyet többek között a magyarokkal szemben is gyakoroltak, mégpedig nacionalista alapon, arra törekedve, hogy mindent „romanizáljanak”. Azt hiszem, nem az „üzletszerzés” a kisebbségek célja, hanem az egyenjogúság kivívása. Patapievici felszólal az Európai Nemzetek határozata ellen is, és azt állítja, hogy a kisebbségi nyelvek támogatása politikai autonómia érdekében történik. Fellép a kisebbségek „szektás szelleme ellen”, és azt állítja, hogy a többség és a kisebbség kérdésében az igazság dönt, és nem a számszerűség. Szerinte a kisebbségek a politikai irányítást saját embereiknek akarják fenntartani, ami véleménye szerint „premodern” jelenség. „A vak politikai bizalom, amelynek örülnek a kisebbségek, a jelenkori emberek között, a tudatlanságra épít.” (349. p.) A kisebbségek nacionalizmusa számukra a fő ideológiai forrás, mert megóv az identitás bizonytalanságától, az ellenség stigmatizálásától és a „száműzéstől”. Az olaszok és az albánok mellett itt említi először az erdélyi románok kérdését, akik „száműzöttek” voltak az elnyomó többség részéről, és akik kitalálták „a román nacionalizmust”, és átvitték a Regátba. A kisebbségek nacionalizmusa viszont háttérbe szorul, mert egyrészt nem megfelelő a történelmi elemzés a múltat illetően, másrészt mert mindazoknak érdeke ez, akik a kisebbségeket támogatják. „A jelenlegi progresszivistáknak mindenütt érdekük a „megbecsült” kisebbségek közé tartozni, ahogy ez történt az aranyborjú esetében.” (351. p.) A bibliai példát azért hozza fel, hogy emlékeztessen Mózes kivonulására és a zsidó nép eltérésére az istenhittől. A „progresszivisták” szerinte hol a koszovói albánokat, hol a szerbeket támogatják, pillanatnyi az érdekük szerint. Végül következtetése ez: „Mindezen divatba jött kisebbségek esetében megfelelő úton a régi hatalmi politika érvényesül, az egyedül progresszívnek tartott ideológia megfelelő terminusai szerint.” (352. p.)

Az ember csodálkozva nézi ezeket a megnyilvánulásokat, amelyek szerintem nemcsak a „progresszíveket” háborítják fel, hanem a konzervatívokat is. A világon mindenütt a többségi nacionalizmussal szemben érvényesülnek a kisebbségek törekvései, amelyek ezzel a régivel állnak szemben, és Patapievici figyelmeztetése ellenére is érvényesülnek.

A szerző természetesen nemcsak a kisebbségekkel foglalkozik, hanem a világ mai sorával is. Kiindulópontja Platon megállapítása a *Köztársaságról*, amely megkülönböztet látható és láthatatlan ismereteket. A látható ismeretek a materiális-technikai világ, a láthatatlan az inmateriális-transzcendens. Patapievici szerint, amíg az emberek hittek az istenekben vagy egy Istenben, addig boldog volt az emberiség.

A 17. századtól kezdve a tudományok fejlődésével eltűnt a láthatatlan világ, a materiális-technikai került előtérbe, és megkezdődött a *modernitás*. Ő maga kifogásolja ezt az egyoldalúságot, és gyakran idézi a nietzschei „Gott ist tot”-tételét. Magát ennek ellenére a modernitás képviselőjének tartja, a posztmodernnek folytatásaként, ez azonban irracionális és relativista, amit nem szeret. „Korunk emberét” megzavarodottnak tartja, aki élvez a modernitás előnyeit. A „progresszivitás” kategóriájába sorolja nemcsak az egykori kommunistákat, hanem a szociáldemokratákat és a nyugati értelmiség baloldalát.

A könyv átkalandozza a gazdaság, a szociológia, a politika és a kultúra területeit. Ami ez utóbbit illeti, elítéli a mindennapi kultúrát és a túlzott erudíciót, s e tekintetben sok igazsága is van. Forrásai mérhetetlenek: elsősorban egyesült államokbeliek, vagy nyugat-európaiak, Közép- és Kelet-Európát nem ismeri. A forrásokat időtől függetlenül használja fel, nem veszi tekintetbe az időbeli különbségeket. Ez talán megengedhető az általános kérdéseknél, de miután hosszú időt tekint át, ilyen módon nem fogadható el.

A könyv fő témája az Isten-keresése, de nem mondja el, hogy ide hogyan lehet eljutni. Az Ecole Normale Supérieure-ben tartott befejezésében elmondja, hogy ő maga a modernitás képviselője, nem volt soha kommunista, mert annak teóriáját és praxisát elítéli. „A kommunizmus ellen léptem fel, anélkül, hogy kényszerültem volna szembehe-lyezkedni vele.” (450. p.) Most a konzervatív modernség mellett áll ki, a kérdés az, hogy ez hová vezet?

A. Gergely András

Kisebbségi egészség kontra kirekesztettség

Babusik Ferenc: Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon. Státusz, etnicitás, kirekesztődés az egészségügyben és a szociális szférában. L'Harmattan, Budapest, 276 p. 2200, – Ft

A közelmúlt években mindegyre sokasodik az a tudományos és intézményes befektetés, amelyet kormányzati, öngazgatási és civil szervezetek a társadalmi esélyegyenlőtlenség ellen folyó törekvésekben összegeznek. A közelmúltban, hogy Magyarországon kormányzati szintre emelték az esélyegyenlőtlenség problémáját, mind több és több tanulmány, kötetnyi elemzés, kutatási tapasztalat lát napvilágot, nem kis hányadukban az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium támogatását élvezve. A nemzetközi kooperációban készülő kutatások (mint például az EXNOTA program, mely az MTA Politikai Tudományok Intézetének és az ELTE Szegénységkutató Központjának együttműködésében öt országra szóló esélykülönbségi kutatást támogat), vagy a roma kutatások, amelyek hazánk és az újonnan csatlakozott országok térségének esélyegyenlőségi kérdéseit elemzik, korántsem meglepő módon fordulnak a szociális és gazdasági, egészségi és mentális szempontból hátrányos helyzetű cigányság felé. A szerző a vezetése alatt készült két egyenlőtlenség-kutatást ismerteti, elsősorban a cigányság egészségügyi alapellátását, háziorvosi és védőnői tapasztalatok alapján megfogalmazható strukturális egyenlőtlenségét, valamint a szociális-gazdasági szolgáltatásokhoz való hozzáférés különbségeit illetően. Kötetének második blokkja a strukturális esélyegyenlőtlenségek és az előítéletek összefüggéseit taglalja, modellezi a cigányellenesség okait és az egészségügyi hozzáférés területi aránytalanságait, az egyenlőtlenség országos tagolódását. Ezzel a feltáró munkával nem csupán információt kíván nyújtani a cigányokkal kapcsolatos beállítódásokról, az állandósult és a változó attitűdökről, továbbá az életmód, környezeti feltételek, „örökölt” esélytelenségek dimenzióiról, hanem választottan az egészségügy funkcióit, működésmódját, ellátási mutatóit teszti abból a szempontból, milyen igényszintnek felel meg a kliensek nézőpontja alapján.

Kiindulópontja szerint az egészségügyi alapellátás szereplői két oldalról világhíthatók meg: egyiken a társadalmi kirekesztettség, rossz anyagi helyzet, munkanélküliség és egészségtelen életmód miatt fokozottan veszélyeztetett roma beteg található, kinek helyzetét az egészségügyi állapot, az ellátottság esélye és a hozzáférés feltétel-együttese határozza meg, s a másik oldalon ott áll az egészségügy alkalmazotti köre, közelebről a védőnők és az orvosok tábora, akiknek magatartásán, felfogásmódján és értékrendszerén igen nagy mértékben múlik a magyarországi népesség mintegy tíz százalékának alapellátása, adaptációs esélye, jogosultsága és terápiája is.

A kötet kiterjedt és összehasonlító alapvizsgálat nyomán összegzi az adatszerű, strukturális és empirikusan is igazolni próbált kutatási anyagot. A szociális helyzettel kezdve, az iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, családi szerepvállalás és demográfiai mutatók alapján elkülöníthetőnek mutatja azokat az életminőségi mutatókat, amelyek a lakhatást, a lakóhely és környéke adottságait, a szociális háló feltételeit és a betegségek esélyének együttesét jelzik. Ide értve a születésszabályozás, abortusz, ellátási költségek fedezése, orvosi hálózatba tartozás vagy ennek hiánya, egészségmegőrzési programok hatékonysága és gyógyszerköltségek komplex együttesét, a szociális ellátásban való részesedés problematikáját körvonalazza egyben a prevenció és a strukturális szempontból kiemel-

kedő esélyhátrányt jelentő elesettségi mutatók hatását is (pl. tüdőbaj, fogászati ellátatlanság, nőgyógyászati panaszok, emlőrák, stb.), melyek nem utolsósorban életmód-függőek, de komoly szerepe van a településhálózaton belüli helyzetnek is. A szociális ellátottság lényegében sosem fedezi a kieső munkajövedelmeket, így a szegénység egyik meghatározó motívuma a rászorultság és a jogos igény fordított aránya a roma népesség esetében. Mindennek további komponense a tájékozottság (pl. a szociális segélyen túli díjak, tartósan beteg vagy fogyatékos gyermek esetében járó külön juttatás mintegy tíz százalékát nem igénylik, mert nem tudnak róla, és az időskorúak járadékának felvételét is a romák negyede veszni hagyja, merthogy „kapcsolati vákuum” van az intézmények és a jogosultak között; a rendszeres szociális segélyt sem igényli a jogosultak 47 (!)%-a, ami erős kontraszelekcziót eredményez, továbbá egyfajta gettó-létbe szorítja a cigányokat).

A szegénység és depriváció mutatói között ott van tehát – s igen komoly, sőt meghatározó mértékben! – az egészségügy, ott van a cigányságot körülvevő előítéletesség, sőt az is, hogy a cigányság a maga társadalmi környezetéhez való viszonyában maga is „szelektál”, vagyis elkülönít mozgásfogyatékos, alkoholistát, homoszexuálist, menekültet, hajléktalant, külföldi idegent, állami gondozottat stb. A maguk marginális helyzetében érzelmi-kognitív távolságot is kifejezve egyfajta „respektus-dimenzióban” is áttekintést kapunk arról, kik a „választott” környezetben közel állónak tekintett, s kik az ellenszenv mentén kezeltek a romák számára. S bár „természetes” lenne, hogy a cigányellenesnek tűnő, számos (és európai felmérések viszonylatában is egyre egyértelműbben, feltűnőbben megfogalmazott) magyar rasszista megnyilvánulásnak kárvallottjai, a magyarokat mégis magukhoz közeleink tekintik, szemben a négerekkel, kábítószerekkel, alkoholistákkal vagy szexuális másságok híveivel. Ez az „azonosulás az agresszorral” éppen arra utal, hogy nem engedhetik meg maguknak a társadalmi többség morális „lefokozását”, de kifejezik sajnálatukat, amiért a szociális hasonlóságban, marginalizált élethelyzetben oly sok (nem cigány) honfitársuk kénytelen élni (a „szegény gázsó” fogalma a rokonszenvi skálán a fölötte álló zsidósággal vállalt érzelmi közelség, és a feketékkel szembeni távolságtartás között van). Ez az interetnikus másság-tűrés egy igen érdekes példája, szociálpszichológiai mögöttese az alárendeltségi skála tényleges és képzelt dimenziói szerint alakult ki. Alapja, megnyilatkozó tartalma pedig összefügg azzal, amit a kötet második felében a háziorvosok és védőnők vizsgálatára vonatkozóan a szerző állít.

Az adatok alapján kimutatható, hogy a cigányellenesség negatív irányban befolyásolja az orvos-beteg viszonyt, tartósan diszkriminatív hatások tükröződnek ebben, kevesebbet nyújt az egészségügy azoknak, akik romák, ugyanakkor a csökkentett ellátási szint nem minősíthető változtathatatlan kapcsolatnak. Nincs szó végzetes hátrányokról, csupán azzal a jelenséggel összekapcsolódó mechanizmusról lehet beszélni, amely a társadalmi elit és a leszakadó rétegek közötti viszonyban általánosabban is jelen van: az egészségügy számára a romák nem képviselnek piacképes ellátási-fogyasztói erőt, ami viszont kihathat a romák egészségmegtartó, preventív, gyógyulási vagy rehabilitációs rászorultságára is. Kezdődik mindez a településhálózat kieső térségeivel, a lakóközteretek orvosi ellátottságán túl (mivel az ország roma népességének 18,6%-a él olyan településen, ahol nincs háziorvosi szolgálat!) és áttételeit tekintve (patikák, gyógyszerellátás és annak költségei, utazási költségek, betegszállítás, egészségügyi eszközök árai, stb.) kapcsolódik olyan tényezőkhöz is, mint a páciensekkel való foglalkozás időráfordítási mutatói, medikális és paramedikális feltételei, a betegek létszáma, az orvosi felszereltség mértéke, az ápolónői és védőnői segédlet biztosítottsága, kommunikációs készség szintek, stb. Az orvosokkal kialakult kapcsolat emellett nyilvánvalóan nem csupán a szociális depriváció okait jelenti, a társadalmi státusz függvényében még további esélyegyenlőt-

lenségi okok is közrehatnak. A magyar orvostársadalom (e kutatások adatai szerint) 55,6%-ban nem jellemezhető semmiféle cigányellenességgel, 14%-a azonban erősen, ezen belül is elsősorban a jólszituált fiatalabb generáció az, amelynél ez szembeszökő, s ez adat nem is függ össze a roma népesség területi tagoltságával, a páciensek közötti romák előfordulási arányszámával. Az előítéletes sztereotípiák olyan kategóriái, mint a bűnözésre, lustaságra, munkakerülésre, összeférhetlenségre, aszociális felfogásra utaló vélemények vállalása, a vizsgált válaszadók egyharmadára jellemző volt, minden hetedik erőteljes elfogultságot mutatott, lényegében kirekesztő attitűddel. Mindennek alapja főként a külső utáni megítélés (60%-ban), a cigány identitás vállalása (49%), a környezet vélekedése (7,2%) és a cigány nyelv használata (1,1%) – a százalékos arányok túlmutatnak a száz százalékon, mert egy-egy vélemény több értékképzetre is vonatkozhat –, s ami még jobban növeli a diszkriminatív hatásokat, az a xenofóbia tartalmán túli értékrend. A modern, elidegenedett tömegtársadalmakban nemcsak az intolerancia hatása növekszik, hanem a tekintélyelvűség nyomán kialakult értékrend, az idegenek iránti szélsőséges türelmetlenség, az egyén önvédelmi szintjének és sérülékenységének rendkívülien szűk körűsége is. „A mai magyar társadalomban a cigányellenesség «soft» válfaja természetessé vált” – szögezi le a szerző a megrázó felismerést. Az esélyegyenlőtlenség fokozódása, arányainak növekedése szempontjából viszont nemcsak az orvosi–egészségügyi és szociális–gazdasági ellátottságot tekinti mértéknek, hanem magának a roma és nem-roma társadalom „interaktív tereinek” sokasodását, köztük kommunikációs feladatok megoldását, a szemlélet- és értékelési módok további elemzésekkel gyarapítható körét nyilvánítja olyan hatásúnak, amelyet az európai normákhoz közeledni kívánó magyar társadalom, magyar egészségügy, magyar kisebbségpolitika és esélyegyenlőségi elv normarendjében elvárható változások tesznek lehetővé vagy egyre lehetetlenebbé.